

Н. О. Гончарова

ДОБРОЧИННІ ІНІЦІАТИВИ ДВОРЯН
У БЕССАРАБСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ

Висвітлюються форми та методи доброчинної діяльності шляхетного стану Бессарабської губ., з'ясовується внесок дворян в підтримку місцевих навчальних та лікувальних закладів, визначається їх роль у сприянні функціонуванню земських установ регіону.

Ключові слова: Бессарабська губернія, дворяни, почесний піклувальник, пожертвування, гімназія, училище, лікарня.

В історичній науці спостерігається постійне зростання інтересу до висвітлення історії дворянства у всіх її аспектах. Це стосується вивчення загальних проблем і тенденцій історії дворянства, а також аналізу діяльності місцевих корпорацій і дворянських родів. У стадії інтенсивного розвитку знаходиться і розробка історії доброчинності в різних губерніях Російської імперії. На сучасному етапі ця тема набула значної актуальності, адже її розуміння дозволяє по-новому осмислити історію соціально-економічного і духовного розвитку суспільства. Історичний досвід доброчинної діяльності має неабияке практичне значення для становлення системи соціальної допомоги в Україні.

Аналіз сучасних досліджень свідчить, що основні аспекти доброчинної діяльності дворянства різних регіонів Російської імперії знайшли достатнє висвітлення в науковій літературі. Провідні напрями культурної діяльності симбирського дворянства на початку ХХ ст. характеризуються в роботі О. Хасянова [1]. І. Кочергін в контексті огляду соціокультурної ситуації на Катеринославщині розкриває значення діяльності місцевих дворян в активізації культурних процесів у зазначеній губернії [2]. Благодійний аспект у роботі дворянських товариств є предметом вивчення В. Бобровникова [3]. У дослідженні К. Недрі висвітлюється участь дворянства Катеринославської губ. у роботі місцевого відділення Російського товариства Червоного Хреста [4]. Види трудової допомоги нужденним представниками дворянського стану на рубежі ХІХ–ХХ ст. аналізуються Е. Єршовою [5]. В. Шахов охарактеризував взаємодію структур влади і дворянства у площині освіти на прикладі Курської губ. [6]. У статті В. Морозова визначений внесок представників дворянських родів Лівобережної України у розвиток освітянської галузі в пореформений період [7]. Т. Ісса зосередила увагу на основних аспектах доброчинної діяльності дворян Київської губ. періоду Першої світової війни [8].

Форми і методи благодійної діяльності дворянства Бессарабії в освітній сфері регіону останньої третини ХІХ – на початку ХХ ст. досліджуються Л. Циганенко [9]. Благодійна підтримка дворянства церковних установ Бессарабії в 1860–70-х рр. розглянута у статті М. Башли [10]. Однак, незважаючи на масив наявної наукової літератури, основні напрями і форми дворянської доброчинності в Бессарабській губ. другої половини ХІХ ст. залишаються недостатньо дослідженими. Метою статті є аналіз внеску дворян-благодійників Бессарабської губ. в оптимізацію розвитку освітньої, медичної сфер і значення їхньої діяльності у роботі земських установ.

В другій половині ХІХ ст. серед піклувальників навчальних закладів Бессарабської губ. переважали представники шляхетного стану. Так, поміщик Зіро являвся почесним піклувальником Акерманського міського двокласного училища. На початку 1870-х рр. він пожертвував 2,8 тис. руб. на започаткування в закладі курсу виноградарства та виноробства. Піклувальник наголошував, що «такий курс відповідав нагаль-

ним потребам місцевого населення, котре займалось тільки виноробством» [11, 7]. У 1879–1881 рр. Кіперченським двокласним училищем Оргеєвського повіту опікувався дворянин голландського походження К. Гартінг [12, 125]. Почесною піклувальницею Кишинівської земської жіночої гімназії у 1880–1885 рр. була М. Мазаракі-Дебольцева [13, 146; 14, 183; 15, 160; 16, 121; 17, 136]. Згідно звіту Акерманської повітової земської управи, піклувальником Акерманської земської ремісничої школи та Олександрівського ремісничого класу в с. Волонтировка Акерманського повіту 1881 р. був обраний гласний В. Кириєнко [18, 97]. Зазначимо, після обрання в 1884 р. на наступне триріччя, він продовжив опікуватись зазначеними навчальними закладами [19, 19–20]. У 1882 р. почесним піклувальником Акерманської чоловічої прогімназії став відставний майор О. Мерман [20, 287]. З 1883 р. справами Кишинівського реального училища займався дійсний статський радник І. Крісті [16, 112].

Почесні піклувальники щорічно вносили певну суму на матеріальні потреби навчальних закладів, що давало можливість вирішувати їх нагальні проблеми. Кожного року жертвувала кошти Хотинському жіночому училищу його почесна піклувальниця, поміщиця М. Бурдика. Зокрема її внесок на потреби опікуваного закладу в 1881 р. становив 550 руб. [21, 24]. Почесний піклувальник Флорештського ремісничого відділення Сорокського повіту поміщик Наместник щорічно відпускав на його утримання 100 руб. [22, 15]. Завдяки пожертвуванням дворянки Москальової, обраної в 1884 р. почесною піклувальницею Кишинівського міського двокласного жіночого училища, розміщення навчального закладу було значно розширене [23, 43]. Цього ж року почесний піклувальник Братушанського зразкового училища Яського повіту, дворянин П. Крупенський відпустив на будівництво училищної будівлі 1,3 тис. руб. [23, 81].

Нагадаємо, що при навчальних та лікувальних закладах, для загального нагляду за їх облаштуванням, утриманням у відповідній справності та збереженням приналежного майна, засновувались Піклувальні ради. Серед їх членів переважали представники шляхетного стану. Для прикладу, до відповідної ради Кишинівської земської жіночої гімназії в 1880–1885 рр. входили дворяни К. Дунка, О. Котруца, І. Крісті, Ф. Крупенський, Д. Ратко М. Семигравов [15, 160; 16, 121; 17, 136]. У 1881–1883 та 1884–1886 рр. членами Піклувальної ради Кишинівського реального училища теж були аристократи: Є. Доніч, Х. Кіров, О. Котруца, М. Сирб, І. Сінадіно [16, 112].

Навчальні заклади губернії отримували доброчинну допомогу не лише від почесних піклувальників, але й від небайдужого місцевого дворянства. Землевласник Сорокського повіту К. Руссо з 1879 р. зобов'язався відпускати кожного року пожиттєво по 100 руб. на відкрите цього ж року Кайнар-Векське міністерське училище [11, 39]. Поміщик А. Казимір офірував у 1879, 1880, 1881 рр. по 150 руб. щорічно на користь Яноуцького училища [21, 23]. На розвиток Романкоуцьких чоловічого та жіночого народних училищ в 1881 р. від голови Хотинської повітової училищної ради М. Крупенського та його дружини поступило 350 руб. [21, 24], а в 1883 р. подружжя офірувало 350 руб. на утримання народних училищ в м. Хотині та Хотинському повіті. Дворяни Долинські в 1883 р. надали грошову підтримку в розмірі 100 руб. Атакському училищу [24, 104].

Гоподар с. Каракуй Бендерського повіту, кн. Г. Манукбей у 1880 р. за власні кошти перебудував будівлю Каракуйського училища [11, 39]. Хотинська повітова

земська управа, яка у 1881 р. прийняла рішення про відкриття в м. Хотині реального училища, одразу зіткнулася з проблемою відсутності придатного приміщення. Необхідну суму склали пожертвування приватних осіб: 7 тис. руб. від поміщиці М. Бурдики та 12 тис. руб. від дворянки М. Макарової [21, 6]. Власник с. Васієни Кишинівського повіту, поміщик Оханович у 1881 р. безкоштовно виділив земству земельну ділянку, щоб звести в селі окрему будівлю для ремісничого класу [25, 5–6].

У 1882 р. Сорокською повітовою земською управою було прийняте рішення про необхідність відкриття у повіті Олександрівського ремісничого класу. Власник с. Мендик, поміщик І. Оганович виступив з клопотанням про заснування такого класу при сільській народній школі, для якої він був готовий виділити приміщення на території свого маєтку [26, 13]. В 1884 р. земська управа Сорокського повіту вирішила «з вдячністю прийняти пропозицію землевласника» [27, 74–75]. Поміщик Д. Куцило звів будівлю для Унцештського училища Ясського повіту, крім того він офірував кошти на будівництво приміщення для Кишинівського духовного училища [28, 95].

У 1884 р. Бендерська повітова земська управа висловила подяку дворянці Ф. Понсе за пожертвувані нею кошти на ремонт будинку ремісничого класу [29, 87]. Також у 1884 р. губернський предводитель дворянства, дійсний статський радник І. Катаржі офірував для народних училищ Бессарабської губернії класні меблі та навчальні посібники на суму 600 руб. [23, 81]. У постановках Кишинівських повітових земських зборів за 1885 р. містяться дані про відзначення «за багаторічну плідну піклувальну діяльність» дійсного статського радника В. Соловйова та дворянки М. Лазо, які тривалий час опікувались Кишинівською земською жіночою гімназією [17, 262–263].

Шляхетний стан робив вагомий внесок у підтримку обдарованих або незаможних учнів. Дворянин Ф. Крупенський пожертвував 1 тис. руб. на утримання на відсотки з капіталу однієї стипендіатки при Кишинівській земській жіночій гімназії. Розмір стипендії за звітами 1882, 1883, 1884 рр. становив 270 руб. [15, 168; 16, 128; 17, 141]. За духовним заповітом дворянки М. Макарової при Хотинському реальному училищі в 1881 р. були засновані дві іменні стипендії імені її чоловіка М. Макарова та племінника Б. Єрмолінського [21, 6]. Для утримання в Кишинівській земській жіночій гімназії однієї або більше стипендіаток дворянка, вдова титулярного радника К. Андоньєва в 1884 р. заповіла капітал в 1 тис. 350 руб. [17, 141]. Як правило, стипендіальні капітали заповідалися дворянами-благодійниками повітовим земським установам, які й мали розпоряджатись капіталами, згідно з волею померлих.

Підтвердженням тези про те, що бессарабське дворянство активно підтримувало лікувальні заклади регіону, можуть бути наступні факти. У 1879–1881 рр. Каларашською земською лікарнею опікувався дворянин М. Дерожинський. Оргеєвська повітова земська управа, приймаючи звіт піклувальника за триріччя, визначила, що ця шляхетна людина «від заснування лікарні багато зусиль і часу витратила безкорисливо та значно посприяла розвитку лікарняної справи у повіті» [12, 14]. Піклувальником Чорнянської лікарні Оргеєвського повіту в 1879–1881 рр. був обраний дворянин молдавського походження В. Лазо, а в 1882–1884 рр. цим закладом опікувався барон М. Розен [30, 65–66; 31, 108]. У 1881 р., за ініціативи В. Лазо, при Чорнянській лікарні розпочали будівництво нового флігеля, в якому мали розташуватись кварта для наглядача та моря. Будівництво тривало до 1883 р. [32, 121]. Як

почесні піклувальники надавали всіляку підтримку медичним закладам Акерманського повіту дворянин Ф. Краузе – Тарутинській земській лікарні в 1879–1881 рр., поміщик П. Германсон – Волонтировській в 1879–1881 рр. та ін. [18, 104]. До речі, Ф. Краузе та П. Германсон в 1882 р. були обрані піклувальниками на наступне триріччя [20, 227; 19, 189]. Піклувальником Флорештської земської лікарні в 1883–1884 рр. був представник бессарабського боярського роду О. Стаї [27, 104].

У 1882 р. М. Семиградовим зведена будівля для Шишканської земської лікарні Кишинівського повіту. Будівництво обійшлося у 17 тис. руб. Крім того, благодійник вирішив відвести місце для саду та подвір'я, звівши там власним коштом необхідні господарські прибудови. Дворянин передав будівлю земству в повне розпорядження. За таке значне пожертвування рішенням земської ради відкритому закладу присвоїли назву «Земська Семиградівська лікарня Кишинівського повіту». Зауважимо, що М. Семиградов став піклувальником Шишканської лікарні. За даними 1882 р., кн. Г. Манукбей теж подарував земству будинок для облаштування лікарні в м. Ганчештах. Князя обрали піклувальником Ганчештської лікарні, котра стала носити його ім'я [33, 68–70].

Для будівництва земської лікарні в м. Фалештах Ясського повіту його власник, поміщик М. Нікопуло 1883 р. офірував 1 тис. руб. та місце під будівництво. Цього ж року земські збори Ясського повіту постановили відкрити в с. Корнештах лікарню на 10 ліжок. 1 дес. землі під будівництво лікарні безкоштовно виділив гласний, дворянин М. Албот [28, 51, 168]. У 1884 р., за пропозицією дворянок м. Кишинева, земські збори вирішили заснувати дитячу лікарню в пам'ять імператора Олександра II. Ідея була схвально сприйнята членами міських і земських громадських організацій, приватними особами, серед яких чимало шляхетного походження. Зокрема на утримання майбутнього лікувального закладу для дітей виявили готовність жертвувати Ф. Крупенський (щорічно 100 руб.), К. Леонард (так само) та ін. [16, 208–211].

Дворянка С. Крупенська з 1882 р. облаштувала в своєму маєтку Ломачинцях медичну ділянку для опікування селян своїх селищ. Для закупівлі ліків та їх безкоштовного роздавання хворим благодійниця виділяла щорічно 150 руб. Доречно зауважити, що за короткий час до новоствореного медичного пункту за допомогою почали звертатись селяни Білоусовки, Коболчина, Сербичан, Михалкова, Непоротова, Вітрянки, Шибутинець, Ожево, Василіуци та інших сіл. За підрахунками місцевого лікаря, кількість прийнятих хворих сягала біля 2 тис. осіб [24, 237–239]. У 1883 р. Хотинські повітові земські збори висловили подяку і гласному, поміщику В. Старжинському за його діяльну участь в облаштуванні приймального відділення та приміщення для лікаря в с. Кельминцях, а також за його опікування Бричанською земською лікарнею [24, 258].

Благодійна підтримка від дворян могла мати різні форми. Наприклад, дворянин А. Кассо подарував у 1882 р. Флорештській земській лікарні Сорокського повіту електричний апарат з 42 елементами для постійного струму [26, 13]. Почесний піклувальник Волонтировської земської лікарні, поміщик П. Германсон у 1882 і 1883 рр. жертвував опікуваному ним закладу медичні інструменти [34, 23]. Коли ж при Сорокській земській лікарні в 1884 р. було вирішено звести лазню, фінансування будівництва взяли на себе гласні повіту, дворяни М. Ержію та В. Горе [27, 111]. Ще однією формою доброчинної діяльності аристократів було утримання при лікувальних закладах ліжок

для безкоштовного лікування хворих. Наприклад, за щорічними звітами Кишинівської губернської земської лікарні, на відсотки з, пожертвуваних дворянами Ю. Джумінською, С. та Д. Крупенськими, капіталів лікувалися: 1879–1880 рр. по 16 та 15 хворих відповідно; 1881 р. – 22 та 20; 1882 р. – 16 та 23; 1883–1884 рр. – 22 та 25; тощо. Зауважимо, що на таку шляхетну справу Ю. Джумінська офірувала 5,2 тис. руб., а С. та Д. Крупенські – 5 тис. у цінних паперах [13, 29; 14, 21; 25, 10; 15, 13; 16, 21; 17, 9].

Значна кількість заповітів представників шляхетного стану Бессарабської губ. була написана на користь навчальних або лікувальних закладів. Наведемо кілька прикладів. За духовним заповітом дворянки В. Старової, вдови генерал-майора С. Старова, яка померла в 1876 р., її спадкоємці з прибутків від маєтків були зобов'язані жертвувати щорічно 3 тис. руб. на утримання Флорештської земської лікарні Сорокського повіту [35, 16]. 1883 р. датувався заповіт поміщика Сорокського повіту Д. Демі, який передав значні кошти місцевого земству «на благодійні справи» [22, 86–87]. Дворянка ж Кешко в 1884 р. заповіла Кишинівському земству 5 тис. руб. на утримання жіночої гімназії [16, 236].

Отже, представники дворянських родів Бессарабської губ. зробили свій посильний внесок в розвиток освітніх та лікувальних закладів регіону. Піклувальниками обиралися представники різних соціальних станів, але проведений аналіз дозволяє стверджувати, що значну роль у піклувальній підтримці гімназій, училищ та лікарень відігравала саме дворянська спільнота відповідного повіту Бессарабської губ. Крім того, можна констатувати, що у складі структурних підрозділів Бессарабського губернського земства також переважали представники аристократії. Займаючи керівні позиції у земських установах Бессарабії, дворянство краю приділяло чималу увагу вирішенню місцевих освітніх та соціальних проблем.

1. Хасянов О.Р. Основные направления культурной деятельности симбирского дворянства в начале XX века // *Известия Самарского научного центра Российской академии наук.* – 2008. – № 1. – Т. 10.
2. Кочергін І. Катеринославські дворяни в культурно-просвітницькому процесі у другій половині XIX – на початку XX ст. // *Краєзнавство.* – 2009. – № 1–2.
3. Бобровников В.Г. Благотворительность в дворянских обществах (1775–1917 гг.) // *Клио.* – 2007. – № 4.
4. Неоря К.М. Червоный Хрест. Катеринославський досвід (1908–1917) // *Гуманітарний журнал.* – 2009. – № 3–4.
5. Ершова Э.Б. Трудовая благотворительность высших слоев российского общества на рубеже XIX–XX веков // *[Электронный ресурс].* – Режим доступу: <http://history-ershova.narod.ru/htmlki3/21stat.htm>.
6. Шахов В. Благотворительная деятельность дворянских обществ в сфере образования дворянской молодёжи в XIX – начале XX в. // *Вестник архивиста.* – 2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vestarchive.ru>.
7. Морозов В.В. Внесок дворянства Лівобережної України в розвиток освіти та шкільництва пореформеного періоду // *Гуманітарний журнал.* – 2012. – № 2–3.
8. Ісса Т.В. Благодійна діяльність представників дворянства Київської губернії в роки Першої світової війни // *Інтелекція і влада.* – 2013. – Вип. 29.
9. Циганенко Л.Ф. Доброчинна діяльність дворян Бессарабії у сфері освіти (остання третина XIX – початок XX ст.) // *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.: Зб. наук. пр. – К., 2011. – Вип. XIX.*
10. Баши М.І. Благодійність бессарабського дворянства в 60–70-і рр. XIX ст. (за матеріалами «Кишинівських епархіальних відомостей») // *Матеріали XXI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку науки на початку*

ку третього тисячоліття у країнах СНД». – Переяслав-Хмельницький, 2014 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conferences.neasto.org.ua>.

11. Отчет Бендерской уездной земской управы // *Вестник Бессарабского земства (далі – ВБЗ).* – 1881. – № 7–8.
12. Отчет о действиях Оргеевской уездной земской управы // *ВБЗ.* – 1882. – № 6.
13. Отчет о действиях Бессарабской губернской земской управы // *ВБЗ.* – 1881. – № 1–2.
14. Отчет о действиях Бессарабской губернской земской управы // *ВБЗ.* – 1882. – № 1–2.
15. Отчет о действиях Бессарабской губернской земской управы // *ВБЗ.* – 1883. – № 1–2.
16. Отчет о действиях Бессарабской губернской земской управы // *ВБЗ.* – 1884. – № 1–2.
17. Отчет о действиях Бессарабской губернской земской управы // *ВБЗ.* – 1885. – № 1–2.
18. Отчет Аккерманской уездной земской управы о действиях ее // *ВБЗ.* – 1882. – № 10.
19. Отчет о действиях Аккерманской уездной земской управы // *ВБЗ.* – 1885. – № 10.
20. Отчет о действиях Аккерманской уездной земской управы // *ВБЗ.* – 1883. – № 11–12.
21. Отчет о действиях Хотинской уездной земской управы // *ВБЗ.* – 1882. – № 9.
22. Отчет о действиях Сорокской уездной земской управы // *ВБЗ.* – 1884. – № 7.
23. Отчет по управлению Бессарабской дирекцией народных училищ // *ВБЗ.* – 1885. – № 12.
24. Отчет о действиях Хотинской уездной земской управы // *ВБЗ.* – 1884. – № 10.
25. Отчет о действиях Кишиневской уездной земской управы // *ВБЗ.* – 1882. – № 5.
26. Отчет о действиях Сорокской уездной земской управы // *ВБЗ.* – 1883. – № 7.
27. Отчет о действиях Сорокской уездной земской управы // *ВБЗ.* – 1885. – № 7.
28. Отчет о действиях Ясской уездной земской управы // *ВБЗ.* – 1883. – № 10.
29. Отчет о действиях Бендерской уездной земской управы // *ВБЗ.* – 1885. – № 8.
30. Отчет о действиях Оргеевской уездной земской управы // *ВБЗ.* – 1882. – № 11–12.
31. Доклады Оргеевской уездной земской управы // *ВБЗ.* – 1883. – № 6.
32. Доклады Оргеевской уездной земской управы // *ВБЗ.* – 1884. – № 6.
33. Журналы заседаний Кишиневского уездного земского собрания // *ВБЗ.* – 1883. – № 5.
34. Отчет Аккерманской уездной земской управы о действиях // *ВБЗ.* – 1884. – № 11.
35. Отчет о действиях Сорокской уездной земской управы // *ВБЗ.* – 1881. – № 11–12.

Goncharova N.A. The Charitable Initiatives of Nobility in the Bessarabia Province. Are highlighted the benefaction forms and methods of the Bessarabia province nobility, is discovered their contribution for support the local educational and medical institutions, is determined nobility role in facilitating the functioning of rural institutions in the region.

Key words: Bessarabia's province, nobles, honorary trustee, donations, school, college, hospital.

О. М. Гайдай

ГЕРАЛЬДИЧНІ СИМВОЛИ ДВОРЯНСЬКОГО ГЕРБА ХАРИТОНЕНКІВ

Розглянуто геральдичні символи дворянського герба Харитоненків як історичне джерело, що є необхідною складовою для дослідження дворянського побуту, вивчення вживання геральдики в різних прошарках російського суспільства початку XX ст. Геральдичні символи пояснюють походження, заслуги і статус роду, адже герб закріплював право на спадкове дворянське достоїнство і родові титули.

Ключові слова: родинний герб, символ, геральдика, дворянство, цукрозаводчик.